

Мар'яна Вербіцька,

к. ю. н., доц., доцентка кафедри
конституційного, адміністративного та
фінансового права Західноукраїнського
національного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5011-7958>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ В ГОСПОДАРСЬКОМУ Й АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ (ЧАСТИНА ПЕРША)

Здійснено порівняльне дослідження особливостей забезпечення позову в адміністративному та господарському судочинстві. Проаналізовано заходи забезпечення позову в кожному з указаних процесів, незважаючи на те, також описано та досліджено універсальні правила подання заяви про забезпечення позову, вимог до такої заяви тощо. Наголошено на різних видах забезпечення позову в господарському та адміністративному судочинствах, а також на тому, що КАС України не передбачає зустрічне забезпечення.

У ході написання публікації авторка зачіпає практичні аспекти вжиття заходів забезпечення позову, аналізує судову практику, зокрема позиції Верховного Суду.

Результатом проведення дослідження інституту забезпечення позову через призму порівняння є окреслення окремих проблемних аспектів, пов'язаних з регламентацією даного процесуального інституту, а також пропозиції щодо удосконалення законодавчих правил щодо цього та, ймовірно, універсалізації практичних підходів до питань щодо забезпечення позову.

Ключові слова: забезпечення позову, заходи забезпечення позову, стадія судочинства, зустрічне забезпечення, ухвала, рішення суду, господарське судочинство, адміністративне судочинство.

Verbitska M.

Securing a claim in the economic and administrative process: a comparative legal aspect

The article is devoted to a comparative study of the features of securing a claim in administrative and commercial litigation.

It is emphasized that the procedural institution of securing a claim is of great, and sometimes decisive, importance for the effective protection of the violated right of an individual or legal entity, that is, for the implementation of the fundamental principle of the rule of law, justice, one of the main elements of which is the real and final resolution of the case. After all, as determined by the Constitutional Court of Ukraine, justice in its essence is recognized as such only on the condition that it meets the requirements of justice and ensures effective restoration of rights.

The author analyzes the specifics of measures to secure a claim in each of the specified processes, however, she also describes and examines the universal rules for submitting an application for securing a claim, requirements for such an application, etc. The article emphasizes different types of claim security in commercial and administrative proceedings, as well as the fact that the Code of administrative litigation of Ukraine does not provide for counter security.

In the course of writing the publication, the author touches on the practical aspects of taking measures to secure a claim, analyzes judicial practice, in particular; the positions of the Supreme Court, in particular, both the Cassation Administrative Court and the Cassation Commercial Court.

The result of conducting a study of the institute of securing a claim through the prism of comparison is the outline of certain problematic aspects related to the regulation of this procedural institute, as well as proposals for improving the legislative rules on this matter and, probably, universalizing practical approaches to issues related to securing a claim.

In general, it has been established that securing a claim in the Ukrainian judiciary today works quite efficiently, is a common phenomenon, and is often applied.

Keywords: securing a claim, measures to secure a claim, stage of litigation, counter-security, resolution, court decision, commercial litigation, administrative litigation.

Постановка проблеми. Забезпечення позову є дуже важливим процесуальним інститутом – інструментом забезпечення засад процесуального права, гарантованих у тому числі Європейською конвенцією з прав людини у статтях 6 (право на справедливий суд) та 13 (право на ефективний засіб правового захисту). Зокрема, як визначив Конституційний Суд України, правосуддя за своєю суттю визнається таким лише за умови, що воно відповідає вимогам справедливості й забезпечує ефективне поновлення в правах (абзац 10 пункту 9 Рішення Конституційного Суду України від 30 січня 2003 року №3-рп/2003).

Відкриття судового провадження саме не реалізовує всі вимоги п. 1 ст. 6 Європейської Конвенції з прав людини. Ціль Конвенції – гарантувати права, які є практичними та ефективними, а не теоретичними або ілюзорними. Право на доступ до суду охоплює не лише право ініціювати провадження, а й право отримати «вирішення» спору судом. Для пункту 1 статті 6 Конвенції було б неможливо детально описувати процесуальні гарантії, які надаються сторонам у судовому провадженні, яке є справедливим, публічним та швидким, не гарантувавши сторонам того, що їхні спори будуть остаточно вирішені (див. рішення у справах «Мултіплекс проти Хорватії» (Multiplex v. Croatia), заява N 58112/00, п. 45, від 10 липня 2003 року, та «Кутіч проти Хорватії» (Kutic v. Croatia), заява №48778/99, п. 25, ECHR 2002-II)».

Таким чином, забезпечення позову є тим інструментом, який гарантує особам, чії права відновлюються у судовому порядку, реальне виконання судового рішення.

Дослідження цього питання актуальне, особливо у поєднанні з порівняльним методом та із врахуванням практичних особливостей реалізації права на забезпечення позову в господарському та адміністративному судочинствах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інститут забезпечення позову завжди привертав увагу науковців – процесуалістів постійно, зокрема А. Бойчук, В. Васильків, О. Панесюк, Н. Писаренко, О. Рябченко, О. Угриновської, С. Фурси, О. Ятченко тощо.

Водночас окремі автори більш ґрунтовно на дисертаційному рівні досліджували питання забезпечення позову, наприклад, Г. Буга («Забезпечення позову в цивільному процесуальному праві України», 2012 рік), Т. Тур («Організаційно-правові засоби забезпечення позову в адміністративному судочинстві України», 2022 рік) тощо.

Крім того, особливу увагу забезпеченню позову приділяють юристи-практиканти, які викладають свої міркування про проблематику забезпечення позову в публікаціях. Серед них адвокати: А. Бойчук, В. Краглевич, К. Таранець, І. Ольшевський, М. Хахула, судді: В. Бондарев, С. Вінніков тощо.

Указане свідчить про велике прикладне значення інституту забезпечення позову на практиці.

Проте порівняльний аналіз забезпечення позову в адміністративному та господарському судочинствах досі не проводився. А тому вважаємо, що дослідження актуальне і таке, яке містить належну новизну.

Мета дослідження полягає в тому, аби розглянути та дослідити особливості забезпечення позову в господарському та адміністративному судочинствах, провести порівняльний аналіз заходів забезпечення позову у різних юрисдикціях, за результатами якого відобразити деякі проблемні аспекти реалізації забезпечення позову на практиці та окреслити шляхи їх вирішення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Забезпечення позову є засобом, спрямованим на запобігання можливим порушенням прав чи охоронюваних законом інтересів юридичної або фізичної особи, що полягає у вжитті заходів, за допомогою яких надалі гарантується виконання судових актів. Заходи щодо забезпечення позову обов'язково потрібно застосовувати відповідно до їх мети з урахуванням безпосереднього зв'язку між предметом позову та заявою про його забезпечення. Забезпечення позову допускається як до його подання, так і на будь-якій стадії розгляду справи, якщо невжиття таких заходів може суттєво ускладнити чи унеможливити виконання рішення суду або ефективний захист чи поновлення порушених чи оспорюваних прав та інтересів позивача, за захистом яких він звернувся або має намір звернутися до суду.

За правовою позицією, викладеною у рішенні Конституційного Суду України від 31 травня 2011 р. №4-рп/2011, з метою гарантування виконання рішення суду в разі задоволення позовних вимог у процесуальних законах України передбачено інститут забезпечення позову. Цей інститут є елементом права на судовий захист і спрямований на те, щоб не допустити незворотності певних наслідків відповідних дій щодо відновлення порушеного права. Він віднесений до механізму захисту прав і свобод людини, зокрема в судовому порядку, і є гарантією їх захисту та відновлення, а отже, елементом правосуддя. Забезпечення позову стосується всіх стадій судового провадження (підготовка, призначення, розгляд справи) і є складовою комплексу заходів, спрямованих на охорону публічно-правового та матеріально-правового інтересу в судочинстві, а також однією з гарантій реального виконання можливого позитивного для особи рішення,

оскільки забезпечення позову спрямоване на недопущення ситуацій, коли невжиття таких заходів може суттєво ускладнити чи унеможливити виконання рішення суду.

У результаті редагування та уніфікації процесуальних кодексів, які проводилися у 2017 році, ЦПК України, КАС України та ГПК України містять універсальні правила щодо вжиття заходів забезпечення позову. Зокрема, це стосується того, що забезпечення позову можливе до подання позовної заяви, однаковими є порядок подання заяви про забезпечення позову, вимоги до такої заяви, правила щодо заміни одного заходу забезпечення позову іншим, виконання ухвали про забезпечення позову тощо.

Водночас у зв'язку зі специфікою адміністративного та господарського процесів, безумовно, забезпечення позову у кожному з них має свої особливості.

Відповідно до ч. 2 ст. 136 ГПК України, п 2 ч. 2 ст. 150 КАС України забезпечення позову допускається як до пред'явлення позову, так і на будь-якій стадії розгляду справи, якщо невжиття таких заходів може суттєво ускладнити чи унеможливити виконання рішення суду або ефективний захист, або поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача, за захистом яких він звернувся або має намір звернутися до суду, а також з інших підстав, визначених законом.

З цього приводу цікавим є питання, з яким автори зіткнулися на практиці: чи можна забезпечувати позов, коли суд уже оголосив скорочене рішення у справі про задоволення позову, тобто протягом 10 днів, наданих суду для написання повного рішення?

У теорії процесу різні науковці виокремлюють різні стадії судочинства, деякі питання таких стадій доволі дискусійні й неоднозначні, наприклад, чи вважати виконання судового рішення стадією судочинства.

Проте статичним є те, що ухвалення рішення у справі судом як тривала дія ніколи не визнавалося окремою стадією процесу.

Натомість стадія розгляду справи, як правило, завершується ухваленням судового рішення, яке є кінцевим судовим актом у справі.

Ми вважаємо, що позивач може подавати заяву про забезпечення позову не лише протягом часу, коли ухвалюється рішення судом першої інстанції, а й протягом усього часу, доки не набере законної сили рішення першої чи апеляційної інстанції, якщо суд першої інстанції задовольнив позов. Якщо апеляційний суд задовольнив позов, то така можливість зберігається у позивача й до ухвалення касаційним судом постанови у справі.

У постанові Верховного Суду (об'єднаної палати Касаційного господарського суду від 17.06.2022 року у справі № 908/2382/21) констатовано, що для вирішення питання про забезпечення позову господарський суд має здійснити оцінку обґрунтованості доводів заявника щодо необхідності вжиття відповідних заходів з урахуванням: розумності, обґрунтованості й адекватності вимог заявника щодо забезпечення позову; забезпечення збалансованості інтересів сторін, а також інших учасників судового процесу; наявності зв'язку між конкретним заходом до забезпечення позову і предметом позовної вимоги, зокрема, чи спроможний такий захід забезпечити фактичне виконання судового рішення в разі задоволення позову; імовірності утруднення виконання або невиконання рішення господарського суду в разі невжиття таких заходів; запобігання порушенню у зв'язку із вжиттям таких заходів прав та охоронюваних законом інтересів осіб, що не є учасниками цього судового процесу.

Таким чином, необхідною умовою вжиття заходів для забезпечення позову є наявність обставин, які свідчать про те, що в разі невжиття таких заходів можуть виникнути перешкоди для виконання рішення суду. Безпосередньою метою вжиття заходів є саме забезпечення виконання рішення суду. Інститут забезпечення позову в господарському процесі існує винятково з метою забезпечення гарантії виконання майбутнього судового рішення.

Аналогічні правила діють також в адміністративному судочинстві. Зокрема: необґрунтоване вжиття заходів забезпечення позову може призвести до правових ускладнень, значно більших, ніж ті, яким вдалося б запобігти, тому суд повинен у кожному випадку з огляду на конкретні докази оцінити, чи не може застосуванням заходів забезпечення позову бути завдано ще більшої шкоди, ніж та, якій можна запобігти. Це зазначив Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду під час розгляду справи № 640/17361/20.

Адекватність заходу для забезпечення позову, що застосовує суд, визначається його відповідністю вимогам, на забезпечення яких він вживається. Оцінювання такої відповідності здійснює господарський суд, зокрема з урахуванням співвідношення права (інтересу), про захист яких просить заявник, з вартістю

майна, на яке вимагається накладення арешту, або майнових наслідків заборони відповідачеві вчиняти певні дії.

Верховний Суд у постанові від 21.11.2018 у справі № 826/8556/17 дійшов висновку щодо застосування зазначених підстав забезпечення позову в адміністративній справі про таке:

«Ці підстави є оціночними, тому містять небезпеку для застосування заходів забезпечення позову всупереч цілям цієї статті при формальному дотриманні її вимог. Необґрунтоване вжиття таких заходів може привести до правових ускладнень, значно більших, ніж ті, яким вдалося б запобігти, тому суд повинен у кожному випадку, виходячи з конкретних доказів, встановити, чи є хоча б одна з названих обставин, і оцінити, чи не може застосування заходів забезпечення позову бути завдано ще більшої шкоди, ніж та, якій можна запобігти. Крім того, в ухвалі про забезпечення позову суд повинен навести мотиви, з яких він дійшов висновку про існування очевидної небезпеки заподіяння шкоди правам, свободам та інтересам позивача до ухвалення рішення у справі, а також вказати, в чому будуть полягати дії, направлені на відновлення прав позивача, оцінити складність вчинення цих дій, встановити, що витрати, пов'язані з відновленням прав будуть значними».

Зазначимо, що на практиці інколи дуже важко довести наявність підстав для забезпечення позову, оскільки неможливо якимись матеріальними доказами довести високу ймовірність, наприклад відчуження спірного майна (господарське судочинство) чи виконання акту індивідуальної дії, який оскаржується, третіми особами (адміністративне судочинство) тощо.

У будь-якому разі суд завжди має зважати, на пропорційність порушення чийось прав чи інтересів у результаті вжиття заходів забезпечення позову із змістом та суттю самого позову і значенням справи для позивача.

Суд не повинен вживати такі заходи до забезпечення позову, які фактично тотожні задоволенню заявлених вимог, якщо спір не вирішується по суті.

Переконані, що достатнім обґрунтуванням для забезпечення позову для суду має бути підтвердження доказами наявності фактичних обставин, з якими пов'язується застосування певного виду забезпечення позову. Про такі обставини може свідчити вчинення відповідачем дій, спрямованих на ухилення від виконання зобов'язання після пред'явлення вимоги чи подання позову до суду (реалізація майна чи підготовчі дії до його реалізації, витрачання коштів не для здійснення розрахунків з позивачем, укладення договорів поруки чи застави за наявності невиконаного спірного зобов'язання тощо).

Саме лише посилення в заяві на потенційну можливість ухилення відповідача від виконання судового рішення без наведення відповідного обґрунтування не є достатньою підставою для задоволення відповідної заяви.

Звертаючись до суду із заявою про забезпечення позову, позивач має обґрунтувати причини звернення з такою заявою та надати суду докази наявності фактичних обставин, з якими пов'язується застосування певного заходу забезпечення позову.

Отже, в кожному конкретному випадку, розглядаючи заяву про забезпечення позову, суд має встановити наявність обставин, які свідчать про те, що в разі невиконання таких заходів можуть виникнути перешкоди для виконання рішення суду у разі задоволення позову. Тоді обов'язок доказування наявності таких обставин покладається на заявника.

Заходи забезпечення позову в адміністративному та господарському судочинстві значно відрізняються.

Зокрема, відповідно до ст. 151 КАС України позов може бути забезпечено:

- 1) зупиненням дії індивідуального акта або нормативно-правового акта;
- 2) заборонаю відповідачу вчиняти певні дії;
- 4) заборонаю іншим особам вчиняти дії, що стосуються предмета спору;
- 5) зупиненням стягнення на підставі виконавчого документа або іншого документа, за яким стягнення здійснюється у безспірному порядку.

Такий перелік видів заходів забезпечення позову в адміністративному судочинстві є вичерпним і зумовлений тим, що предметом розгляду адміністративних судів є публічно-правові спори, однією зі сторін яких є суб'єкти владних повноважень. Тому такі заходи забезпечення позову спрямовані на захист прав та інтересів фізичних та юридичних осіб, які порушуються протиправними діями суб'єктів владних повноважень.

Судова практика щодо забезпечення позову в адміністративному судочинстві свідчить про наявність різного підходу до вирішення однакових питань, які виникають у процесі розгляду заяви про забез-

печення позову. Наприклад, розглядаючи клопотання позивача про зупинення стягнення з нього штрафу в розмірі 850 грн, який накладено постановою Управління патрульної поліції, що є об'єктом оскарження у справі, суд дійшов висновку про наявність підстав для його задоволення з огляду на те, що його сплата до вирішення справи по суті «може істотно ускладнити чи унеможливити виконання рішення суду або ефективний захист або поновлення порушених чи оспорюваних прав або інтересів позивача, за захистом яких він звернувся до суду» [1].

Водночас, розглядаючи клопотання позивача про забезпечення позову через зупинення стягнення на підставі виконавчого напису нотаріуса, яким стягнуто із позивача на користь ТОВ «Фінансова компанія «Фактор Груп» грошові кошти у розмірі 2 239 823,80 грн і який є предметом оскарження у справі, суд дійшов протилежного висновку, мотивувавши це тим, що продаж на публічних торгах майна позивача, яке арештовано та описано у зв'язку із виконанням цієї постанови, маловірогідний у строк розгляду справи по суті [2].

Суд жодним чином не оцінив доводи заявника, які стосуються саме підстав забезпечення позову, зокрема його твердження про те, що реальність намірів відповідача провести продаж майна на публічних торгах, поки триватиме судовий розгляд справи, може суттєво ускладнити чи унеможливити ефективний захист прав скажника. Часто ухвали суду як про задоволення заяв щодо забезпечення позову, так і про відмову в їх задоволенні не містять відповідного мотивування [3].

(продовження буде)

Список використаних джерел

1. Ухвала Подільського районного суду міста Києва від 06 березня 2019 р., судова справа № 826/17613/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80286783> (дата звернення: 19.06.2023).
2. Ухвала Округного адміністративного суду міста Києва від 24 грудня 2018 р., судова справа № 640/21213/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78850849> (дата звернення: 19.06.2023).
3. Марцинкевич С. Щодо підстав забезпечення позову в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2019. № 42. Т. 2. С. 77–80.

References

1. *Ukhvala Podilskogo rayonnogo sudu mista Kyyeva vid 06.03.2019, sudova sprava № 826/17613/18 [Resolution of the Podilskiy District Court of the city of Kyiv dated March 6, 2019, court case No. 826/17613/18]*. Retrieved from <http://reyestr.court.gov.ua/Review/80286783> [in Ukrainian]
2. *Ukhvala Okruzhnogo administratyvnogo sudu mista Kyyeva vid 24.12.2018, sudova sprava № 640/21213/18 [Resolution of the District Administrative Court of the city of Kyiv dated December 24, 2018, court case No. 640/21213/18]*. Retrieved from <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78850849> [in Ukrainian]
3. Marcynkevych, S. (2019). Schodo pidstav zabezpechennya pozovu v administratyvnomu sudochynstvi [Regarding the grounds for securing a claim in administrative proceedings]. *Naukovyy visnyk Mizhnarodnogo humanitarnogo universytetu. Ser.: Yurysprudenciya - Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Ser.: Jurisprudence*, 42 (2), 77-80 [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 08.06.2023